

Gecombineerd gebruik van *u* en *je* in personeelsadvertenties: over de grammaticale en culturele context van aanspreekvormen

Albert Oosterhof, Priscilla Heynderickx & Birgitta Meex (KU Leuven)

Abstract

Combined use of *u* and *je* in employment advertisements: on the grammatical and cultural context of forms of address

This paper concerns the use of forms of address, especially the second-person pronouns *je* and *u*, in employment advertisements in the Netherlands and Flanders. An innovative aspect of our study is that we created a corpus of advertisements in which a special property is that there is a combined use of *u*-forms and *je*-forms. Among other things, this makes it possible to find out why authors use a *u*-form, even though familiar forms of address are used elsewhere in the text. Our study elaborates on research by Vismans (2007), who focusses on forms of address in job advertisements for highly-educated persons. Our corpus, however, is not restricted to advertisements aimed at highly-educated candidates. Furthermore, our method is not based on identifications of whole advertisement texts in terms of very general patterns (as done in earlier research), but we focus on individual occurrences of pronouns. Our goal is to show the combined action of two relevant factors playing a role in the use of forms of address: (1) the differences between the Netherlands and Flanders in terms of cultural values and (2) the syntactic function (subject or non-subject) of the constituent in which the form occurs. We conclude that forms of address are not only determined by cultural factors, but that the choice of a certain form can reflect Flemish dialect and colloquial varieties, in which a *u*-form exists which is the non-subject-form of *ge/gij* ('thou'). The results show that when we compare the use of pronouns in subject and non-subject functions, there is a preference for *u*-forms to be used in non-subject functions. An unexpected result is that a similar pattern is found in material from the Netherlands. This can be related to the historical paradigm (as described by Vermaas 2005), in which *u* was only used in non-subject functions in Netherlandic Dutch as well.

Keywords:

Dutch forms of address, employment advertisements, dialect interference, syntax-pragmatics interface, pluricentric languages

1. Inleiding

De ontwikkelingen die zich hebben voorgedaan in het onderzoek naar aanspreekvormen in het Nederlands worden kort omschreven in de inleiding van Vismans' (2007) artikel over aanspreekvormen in personeelsadvertenties. Vismans beschrijft dat er aanvankelijk vooral aandacht was voor de historische ontwikkelingen in het systeem van de aanspreekpronomina (bijv. Van den Toorn 1977, Van den Toorn & Vermaas 1988 en ook nog in het proefschrift van Vermaas 2005: 33-80). Recentelijker is de focus van het onderzoek echter verschoven naar het gebruik van aanspreekvormen in verschillende tekstgenres. Zo is er corpusonderzoek naar het gebruik in bijbelvertalingen (Wenzel 2005), personeelsadvertenties (Vismans 2007, Oosterhof 2013, Waterlot 2014), banneradvertenties (Vismans 2013), radio-interviews (Vismans 2015 en 2016) en rouwadvertenties (verkennend onderzoek in Oosterhof 2015). Daarnaast is er experimenteel onderzoek naar voorkeuren voor aanspreekvormen in bijvoorbeeld persuasieve webteksten (Van Zalk & Jansen 2004), voorlichtingsfolders van de overheid (Jansen & Janssen 2005), en verschillende soorten brieven met diverse organisaties als afzender (Jansen 2007, Janssen, Jansen & De Pater 2008).

Tegelijk met de aandacht die er is voor de pragmatiek (in plaats van grammatica) van aanspreekvormen verschuift in de verklaringen die gegeven worden voor de aangetroffen variatie het accent ook van meer taalinterne naar taalexterne factoren. Dat gaat niet alleen over het genre waartoe de tekst behoort, maar ook over culturele variatie als verklarende factor. Dat laatste manifesteert zich in Vismans (2007: 294), die zijn hypothese dat *u*-vormen in Vlaanderen frequenter voorkomen dan in Nederland als volgt onderbouwt:

[M]asculiniteit/femininiteit en onzekerheidsvermijding reflecteren dus aspecten van het gebruik van aanspreekvormen [...] en wel zodanig dat er in Vlaanderen een grotere machtsafstand is dan in Nederland, dat Vlaanderen masculiener is dan Nederland en dat onzekerheidsvermijding in Vlaanderen groter is dan in Nederland. Dit leidt ons tot de volgende hypothese: [...] Er is een verschil in het gebruik van aanspreekvormen tussen Nederland en Vlaanderen en wel zodanig dat het distantiepronomen in Vlaanderen frequenter voorkomt dan in Nederland.

Vismans (2007: 305) verklaart de aangetroffen variatie uit verschillen tussen ‘de nationale culturen van Nederland en Vlaanderen’. Overigens voegt hij daar nog aan toe dat de bedrijfssectoren waaruit de advertenties afkomstig zijn ook een rol spelen: in Vlaanderen worden vaker advertenties met *u*-vormen aangetroffen, maar daarbij is vooral een beperkt aantal ‘conservatieve’ branches verantwoordelijk voor de hoge frequentie van *u*-gebruik.

Vismans’ verklaring waarin de factor cultuur in stelling wordt gebracht, is verrassend vanuit het perspectief van ouder, meer sociolinguïstisch georiënteerd onderzoek zoals dat van Goossens (1990). Goossens liet 87 Vlaamse universitaire studenten een Middelnederlandse tekst met een aantal pronomina van de tweede persoon enkelvoud vertalen. Een meerderheid van de studenten (namelijk 58, d.w.z. 67%) combineerde in de vertaling *je*-vormen met *u*-vormen. Binnen die groep van 58 studenten was er een meerderheid van 30 studenten (52%) die consequent in subjectsfunctie een *je*-vorm en in object- en possessiefunctie een *u*-vorm gebruikte. Dit gebruik van de *u*-vorm kan verklaard worden als een gevolg van het bestaan van *u* en *uw*-vormen als object- en possessiefvorm van *ge/gij*-vormen; zie tabel 1. Dat systeem is endogeen in m.n. de Brabantse dialecten en dominant in de de omgangstaal in Vlaanderen. Dat laatste wordt bevestigd door de resultaten van Vandekerckhove (2004, 2005), die laat zien dat in haar data uit het Corpus Gesproken Nederlands *u*- en *uw*-vormen als object en possessief nog steeds dominant zijn in die omgangstaal.

	subjectsfunctie	objectsfuncties	possessief
Standaardnederlands; vertrouwelijkheidsvorm	je/jij	je/jou	je/jouw
Standaardnederlands; beleefdheidsvorm	u	u	uw
Vlaamse omgangstaal	ge/gij	u	uw

Tabel 1: Het paradigma voor de pronomina van de tweede persoon enkelvoud

Het ligt niet in de rede dat de omgangstalige subjectsvorm *ge/gij* gebruikt zal worden in geschreven teksten zoals personeelsadvertenties en die vorm speelt verder geen rol in het onderzoek. Dat ligt anders voor de omgangstalige *u*-vorm in de object- en possessiefunctie. In dat geval is de standaardtalige beleefdheidsvorm identiek aan de Vlaamse omgangstalige *u*-vorm. Op grond daarvan spreekt ook Vismans 2007: 297-298 de verwachting uit dat die omgangstalige *u/uw*-vorm een positieve invloed kan hebben op het gebruik van een vormelijk identieke object- en possessiefvorm in personeelsadvertenties.

Deze paper bevat de resultaten van een corpusstudie op basis van 3800 personeelsadvertenties waarin gezocht werd naar gevallen waarin binnen dezelfde advertentie zowel *je*-vormen als *u*-vormen werden gebruikt. Dat leverde 117 Vlaamse en 100 Nederlandse

advertentie op met een ‘gemengd’ gebruik van *je*- en *u*-vormen. In deze paper bespreken we de resultaten van een onderzoek naar de syntactische functies waarin de gebruikte vormen voorkomen en verschillen tussen Nederland en Vlaanderen in het gebruik ervan. De doelstelling is om na te gaan in hoeverre Vismans’ (2007) conclusies over de factor cultuur gehandhaafd kunnen blijven. Of speelt (ook) het bestaan van de *u*- en *uw*-vorm in Vlaamse taalvariëteiten (een eerder taalinterne factor) een rol als verklarende factor voor het verschil in gebruik tussen Vlaanderen en Nederland?

In paragraaf 2 bespreken we een tweetal recente studies naar aanspreekvormen in personeelsadvertenties (behalve Vismans 2007 ook de door de eerste auteur van dit artikel begeleide scriptie van Van Opstal 2011). In paragraaf 3 bespreken we het corpus dat gebruikt werd voor dit artikel en gaan we kort in op enkele aspecten van de werkwijze. In paragraaf 4 presenteren we de resultaten en discussie en conclusies volgen in paragraaf 5.

2. Eerder corpusonderzoek naar aanspreekvormen in personeelsadvertenties

2.1 Vismans 2007

Vismans’ (2007) onderzoek is gebaseerd op 1000 personeelsadvertenties voor hoogopgeleiden, die in mei 2006 werden gedownload van de websites www.intermediair.nl en www.jobat.be. Van elk van die sites werden 500 advertenties voor hoogopgeleiden genomen en de functies werden ingedeeld in tien branches. Vismans’ (2007: 295) keuze voor dit soort advertenties ‘houdt verband met het feit dat dit onderzoek zich concentreert op de standaardtaal’. Hij neemt aan dat men ‘van personeelsadvertenties voor hoogopgeleiden, geadverteerd in nationale media, kan [...] verwachten dat ze in de standaardtaal opgesteld zijn.’

Vismans (2007) maakt gebruik van een indeling in vier globale patronen:

1. advertenties met alleen *u*-vormen;
2. advertenties met alleen *je*-vormen;
3. advertenties waarin noch *je*-vormen, noch *u*-vormen gebruikt worden;
4. advertenties waarin zowel een of meer *je*-vormen als *u*-vormen gebruikt worden.

Dat is een enigszins ruwe werkwijze, zonder tellingen van afzonderlijke aanspreekvormen. Het voorkomen van een aanspreekvorm is voldoende om een advertentie als geheel te beschouwen als een manifestatie van een van de vier patronen. Vismans’ werkwijze is geschikt om een globaal beeld te krijgen van verschillen tussen Nederland en Vlaanderen in aantallen voorkomens van de vier patronen.

In ons artikel concentreren we ons op het vierde patroon, waarin sprake is van een gemengd gebruik van aanspreekvormen. Vismans (2007: 297) schrijft hierover:

Dit gemengde gebruik zou eerder verwacht kunnen worden in Vlaanderen vanwege een zekere instabiliteit van de voornaamwoorden in de Vlaamse omgangstaal (vgl. Willemyns 2003: 334-335). Dit houdt ook verband met het feit dat *u* in veel Vlaamse dialecten en in de Vlaamse tussentaal de objectsvorm van het 2^e-persoons voornaamwoord is naast *ge* als subjectsvorm. Er zijn echter ook gevallen die doen vermoeden dat hier eerder sprake is van knip- en plakfouten die ontstaan bij het recyclen van advertenties (...).

Vismans geeft hier twee mogelijke verklaringen voor het voorkomen van advertenties met gemengd gebruik: invloed van de *u*- en *uw*-vorm als objectsvorm of possessiefvorm van *ge/gij* of een meer toevallige vermenging van de twee vormen door knip- en plakwerk. In het tweede

scenario heeft de opsteller van de advertentie bijvoorbeeld een passage geknipt uit een andere advertentie zonder de daarin voorkomende afwijkende aanspreekvormen aan te passen. Vismans (2007: 297) illustreert de tweede mogelijkheid met volgend voorbeeld uit zijn corpus:

- (1) Profiel: *Je* bent burgerlijk ingenieur Elektrotechniek met optie Fotonica of een andere specialisatie in de optica, licentiaat fysica met specialisatie in de optica of *je* hebt ervaring met elektro-optica in het bijzonder voor displays. *Je* hebt reeds een eerste werkervaring achter de rug m.b.t. belichtingssystemen. *Je* hebt ervaring met Zemax en/of ASAP. *Je* bent bereid om af en toe te reizen Interesse? Mail *uw* motivatiebrief + CV naar : ...

Volgens Vismans (2007: 297) doet dit voorbeeld ‘vermoeden dat hier eerder sprake is van knip- en plakfouten die ontstaan bij het recyclen van advertenties’, omdat hier ‘de functiebeschrijving uitsluitend *je* gebruikt en alleen bij de beschrijving van de sollicitatieprocedure één keer *uw* voorkomt’.

Daar kan echter tegen ingebracht worden dat de vier *je*-vormen in (1) alle gebruikt zijn als subject van de zin, terwijl de *u*-vorm een possessiefunctie heeft. Dat is een aanwijzing dat er interferentie kan zijn van dialect of tussentaal. Uiteraard valt zeker niet uit te sluiten dat beide factoren tegelijk een rol spelen in (1). Voor een individueel geval als (1) is niet uit te maken welke factor(en) een rol speelt (spelen), maar op basis van gedetailleerder corpusonderzoek zijn hierover wel uitspraken te doen, bijvoorbeeld door in het totale corpus de frequenties van *u*- en *je*-vormen vast te stellen in subjects- en andere functies.

In tabel 2 is een overzicht van de relevante resultaten van Vismans (2007: 299) gegeven, waarbij we bovenstaande nummering van de vier patronen aanhouden.

	(1) Alleen <i>u</i> -vormen	(2) Alleen <i>je</i> -vormen	(3) Vermijding	(4) Gemengd gebruik	Totaal
VL	220 (44,0%)	188 (37,6%)	52 (10,4%)	40 (8,0%)	500 (100%)
NL	146 (29,2%)	281 (56,2%)	31 (6,2%)	42 (8,4%)	500 (100%)
Totaal	366 (36,6%)	469 (46,9%)	83 (8,3%)	82 (8,2%)	1000 (100%)

Tabel 2: Globale resultaten van Vismans (2007)

Er zijn 82 voorbeelden van gemengd gebruik (patroon 4), maar volgens Vismans’ (2007: 297-298) is er verder geen concrete aanwijzing dat er hierbij sprake is van interferentie van de *u*-vorm die we kennen uit dialect en tussentaal:

De [...] verwachting dat [...] gemengd gebruik van aanspreekvormen vaker in Vlaanderen voor zou komen dan in Nederland, kwam echter niet uit, want het globale percentage ervan bleek in Nederland even hoog te zijn als in Vlaanderen [...]. Een nadere analyse van deze gevallen toont aan dat het in 36 van de Nederlandse en 29 van de Vlaamse advertenties om een eenmalige fout gaat. Verder worden in de Vlaamse advertenties beide voornaamwoorden in zowel subject- als objectfunctie gebruikt (ook met gebruikmaking van de benadrukte vormen).

Hiermee ziet Vismans zijn vermoeden bevestigd dat het in de meeste gevallen om knip- en plakfouten gaat. We komen hierop terug in §2.2.

De tabel laat een aanzienlijk verschil zien tussen Vlaanderen en Nederland in het percentage voorkomens van advertenties met alleen *u*-vormen (hoger in Vlaanderen) en met alleen *je*-vormen. Als we zouden kunnen aannemen dat er interferentie is van de *u*-vorm uit dialect en tussentaal, dan zou dat ook een deel van de verklaring kunnen zijn voor de verschillen in frequentie van patronen 1 en 2. Dan valt niet uit te sluiten dat sommige voorkomens van patroon 1 (mede) getriggerd worden door interferentie van de *u*-vorm uit Vlaamse tussentaal of dialect. Het hogere aantal voorkomens van patroon 1 in Vlaanderen hoeft dan niet (uitsluitend)

te wijzen op een grotere neiging (onder invloed van culturele waarden) om beleefdheidsvormen te gebruiken.

Vismans (2007) verwacht echter dat interferentie van de *u-vorm* als vorm van *ge/gij* bovendien gepaard moet gaan met een hoger percentage voor patroon 4. Die verwachting wordt niet bevestigd en Vismans concludeert dat er sprake is van knip- en plakfouten. Als verklaring voor het verschil tussen Nederland en Vlaanderen in de frequentie van patronen 1 en 2 lijkt interferentie van dialect of tussentaal hem onwaarschijnlijk en hij noemt de factor cultuur als alternatieve verklaring.

2.2 Van Opstal (2011)

Van Opstal (2011) stelde voor haar scriptieonderzoek een corpus samen van 300 Vlaamse en 300 Nederlandse personeelsadvertenties, afkomstig van de vacaturewebsites www.vacature.com voor Vlaanderen en www.nationalevacaturebank.nl voor Nederland. Het materiaal werd verzameld in de periode oktober 2010 tot en met maart 2011. Van Opstal (2011) past dezelfde methode op basis van vier patronen toe als Vismans (2007). Van Opstal selecteert niet alleen advertenties met functies voor hoogopgeleiden, maar alle gevonden advertenties worden meegenomen (totdat het beoogde aantal advertenties bereikt was). Die keuze is een voordeel van het corpus van Van Opstal: dergelijke resultaten geven in elk geval een vollediger beeld van het gebruik van aanspreekvormen in personeelsadvertenties.

Tabel 3 bevat de globale resultaten van Van Opstal (2011: 33, 39). Merk op dat het percentage *u*-vormen hier lager ligt, terwijl het aandeel *je*-vormen groter is dan in Vismans' resultaten in tabel 2. Het viel te verwachten dat er een verschil is, aangezien de samenstelling van de corpora ook verschilt. Het door Van Opstal verzamelde materiaal is afkomstig van iets recentere jaargangen, maar heeft vooral een gevarieerdere samenstelling met functies voor alle opleidingsniveaus.

	(1) Alleen <i>u</i> -vormen	(2) Alleen <i>je</i> -vormen	(3) Vermijding	(4) Gemengd gebruik	Totaal
VL	87 (29,0%)	138 (46,0%)	25 (8,3%)	50 (16,7%)	300
NL	34 (11,3%)	217 (72,3%)	30 (10,0%)	19 (6,3%)	300
Totaal	121 (20,2%)	355 (59,2%)	55 (9,2%)	69 (11,5%)	600

Tabel 3: Globale resultaten van Van Opstal (2011)

In de resultaten van Van Opstal zijn advertenties met een gemengd gebruik van *u*-vormen en *je*-vormen wel degelijk frequenter in het Vlaamse dan in het Nederlandse materiaal ($\chi^2(1)=13.8$, $p \leq 0.001$).

De vraag is hoe het komt dat de door Vismans (2007) uitgesproken verwachting in zijn eigen onderzoek niet uitkomt, maar uit het latere onderzoek van Van Opstal (2011) wel naar voren komt. Daar is echter ook een simpele verklaring voor te geven. Er kan een verband zijn tussen het lage percentage advertenties met alleen *u*-vormen in Nederland (11,3%) en het lage percentage gemengd gebruik (6,3%). Het lage percentage van advertenties met *u*-vormen geeft aan dat die vorm relatief ondervertegenwoordigd is in het Nederlandse materiaal. Dat zorgt ervoor dat ook het percentage gemengd gebruik relatief laag zal blijven, aangezien er pas sprake kan zijn van gemengd gebruik als er in elk geval ook een of meer *u*-vormen aanwezig zijn. Met andere woorden: het lage percentage van patroon 1 “drukt” het percentage van patroon 4. In

Vismans' resultaten (tabel 2) daarentegen liggen de percentages voor patroon 1 en 2 voor Nederland dicht bij elkaar, wat aanleiding geeft tot meer voorkomens van patroon 4. Uiteindelijk kan dus niet zomaar aangenomen worden dat er een verband is tussen het aantal voorkomens van patroon 4 en interferentie van de *u*-vorm uit dialect en tussentaal.

3. Samenstelling van het corpus en werkwijze

Het hier gepresenteerde corpusonderzoek is niet gebaseerd op een indeling in vier globale patronen, maar op de afzonderlijke voorkomens van aanspreekvormen. De focus ligt op de syntactische functies waarin de verschillende vormen voorkomen. Daardoor krijgen we meer zicht op de vraag of de keuze voor een *u*-vorm het gevolg is van interferentie van dialect of tussentaal of dat aanspreekvormen (ook) beïnvloed worden door een taalexterne factor als cultuur.

Er werd gebruik gemaakt van de personeelsadvertenties die door Van Houdt (2015), onder begeleiding van de eerste auteur, verzameld werden in de maanden november 2014 tot en met januari 2015. Van Houdt zocht op de websites www.nationalevacaturebank.nl, [www.stepstone](http://www.stepstone.nl) (beide Nederland) en www.vacature.com (Vlaanderen). In totaal werden er in dat deel van het onderzoek 750 Nederlandse en 750 Vlaamse advertenties bekeken, waarbij er gezocht werd naar advertenties die zowel een of meer *je*-vormen als een of meer *u*-vormen bevatten. Er voldeden 98 advertenties aan die vereiste: 67 voor Vlaanderen en 31 voor Nederland.

Om het materiaal uit te breiden werden ook uit het corpus van Van Opstal (2011) de personeelsadvertenties met een gemengd gebruik geselecteerd. Dat ging om advertenties uit de periode oktober 2010 tot en met maart 2011. Van de 600 advertenties waaruit Van Opstals corpus bestaat, konden er dus 50 Vlaamse en 19 Nederlandse (zie tabel 2) toegevoegd worden aan het materiaal uit 2014-2015.

Om het beperkte aantal Nederlandse advertenties uit te breiden werden in de periode januari-mei 2017 op nationalevacaturebank.nl advertenties geselecteerd met gemengd gebruik. Daarbij werden nog eens 1700 advertenties bekeken, wat 50 extra advertenties opleverde. Er is dus een groot aantal teksten bekeken (in totaal 3800 advertenties) om een corpus te bereiken met een aanvaardbare grootte. Het uiteindelijke corpus van advertenties met gemengd gebruik bestaat uit 100 Nederlandse en 117 Vlaamse advertenties.

Binnen dat corpus werden alle aanspreekvormen, d.w.z. alle voornaamwoorden van de tweede persoon, geselecteerd. Daarbij kan het gaan om varianten van de *u*-, *je*- en *gij*-vorm. Wat de syntactische functie betreft, bakenen we op basis van het paradigma in tabel 1 twee categorieën af. Het relevante onderscheid is dat tussen de subjectsfunctie, waar in Vlaamse omgangstaal en dialect de *ge/gij*-vorm gebruikt wordt, en de overige functies (waaronder ook de possessief) waarin *u*-vormen voorkomen in tussentaal en dialect. Voor die indeling worden de terminologie, testen en definities uit de Elektronische versie van Haeseryn et al. (1997) (E-ANS, vooral hoofdstuk 20) als basis gebruikt voor de ontleding. Dat leverde geen problemen op, omdat het altijd uit te maken blijkt of een zinsdeel subject of niet-subject is. Daarvoor kunnen eenvoudige en onomstreden testen gebruikt worden zoals vooral de congruentieproef (E-ANS, §20.2.3). In een voorbeeld als (2) laat die proef zien dat niet *jou*, maar *wij* het subject van de zin moet zijn (omdat die vorm enkelvoudig wordt zodra de persoonsvorm in het enkelvoud wordt gezet). Bovendien wordt een subject niet ingeleid door een voorzetsel: het

zinsdeel *van jou* kan dus niet het subject zijn en valt in de categorie van overige zinsdelen (niet-subject).

- (2) Hoe ziet de sollicitatieprocedure eruit? Wij verwachten van *jou* via “NEXOR Careers” een recent CV met een bijbehorende motivatiebrief. Door middel van meerdere kennismakingsgesprekken testen wij of je geschikt bent voor de functie als Junior Account Manager.

De data zijn geanalyseerd door één codeur, namelijk de eerste auteur. In corpusonderzoek naar grammaticale kenmerken is dat een gebruikelijke werkwijze en in ons geval gaat het om een onderscheid dat probleemloos toepasbaar lijkt. Ter controle werd echter een kwart van alle data ook door een andere taalkundige beoordeeld. Dat leverde in geen enkel geval een verschil op tussen codeur en tweede codeur.

Het materiaal zal op twee manieren geanalyseerd worden. Enerzijds zullen per functie (subject en overige functies) en voor Vlaanderen en Nederland de aantallen voorkomens van *je*- en *u*-vormen geteld worden. Anderzijds zullen in navolging van Vismans ook een aantal patronen geïdentificeerd en geteld worden. Het gaat dan niet om het voorkomen van *je*- en *u*-vormen als zodanig (omdat er hoe dan ook sprake is van “gemengd gebruik”). Er zijn drie patronen, gebaseerd op de vraag of er tussen subjectsfuncties en overige functies een verschil is als het gaat over welke van beide vormen frequenter voorkomt:

- (1) er is een verschil tussen subject- en overige functies waarbij er in subjectsfunctie eerder een voorkeur is voor *je*-vormen en in andere functies voor *u*-vormen;
- (2) er is geen verschil tussen subject- en overige functies wat betreft voorkeur voor *u*- of *je*-vormen;
- (3) er is een verschil tussen subject- en overige functies waarbij er in subjectsfunctie eerder een voorkeur is voor *u*-vormen en in andere functies voor *je*-vormen;

De advertenties werden volgens het volgende schema ingedeeld, waarbij ook advertenties waarbij evenveel *u*- als *je*-vormen zijn gebruikt in een van de functies of in beide functies toebedeeld zijn aan een van de patronen:¹

meer <i>je</i> - dan <i>u</i> -vormen in subjectsfunctie; meer <i>u</i> - dan <i>je</i> -vormen in overige functies	→	patroon 1
evenveel <i>je</i> en <i>u</i> in subjectsfunctie; in overige functies meer <i>u</i> -vormen dan <i>je</i> -vormen	→	patroon 1
meer <i>je</i> -vormen in subjectsfunctie; evenveel <i>je</i> en <i>u</i> in overige functies	→	patroon 1
evenveel <i>je</i> en <i>u</i> in subjectsfunctie; evenveel <i>je</i> en <i>u</i> in overige functies	→	patroon 2
meer <i>je</i> -vormen in subjectsfunctie, maar ook in overige functies	→	patroon 2
meer <i>u</i> -vormen in subjectsfunctie, maar ook in overige functies	→	patroon 2
meer <i>u</i> - dan <i>je</i> -vormen in subjectsfunctie; meer <i>je</i> - dan <i>u</i> -vormen in overige functies	→	patroon 3
evenveel <i>je</i> en <i>u</i> in subjectsfunctie; in overige functies meer <i>je</i> -vormen dan <i>u</i> -vormen	→	patroon 3
meer <i>u</i> -vormen in subjectsfunctie; evenveel <i>je</i> en <i>u</i> in overige functies	→	patroon 3

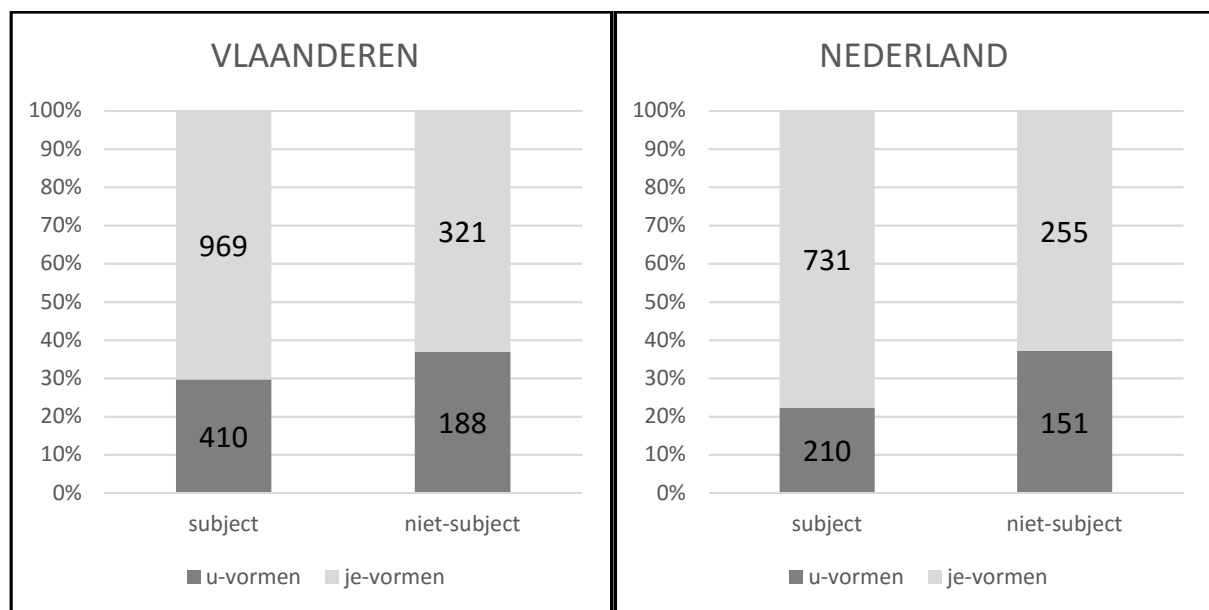
Tabel 4: Indeling in patronen

Voorkomens van patroon 1 zijn in overeenstemming met de verwachting dat er een invloed is van syntactische functie, als gevolg van interferentie van tussentaal of dialect in Vlaanderen (vgl. ook Vismans 2007). De hypothese is dat patroon 1 frequenter zal voorkomen in Vlaanderen. Over voorkomens van patroon 2 is minder gemakkelijk een hypothese te formuleren. Het is echter mogelijk dat patroon 2 frequenter aangetroffen wordt in Nederland, omdat we daar immers geen effect van syntactische functie verwachten. Voorkomens van patroon 3 zijn tegenovergesteld aan het patroon dat we zouden verwachten op basis van het paradigma van de *ge/gij*-vorm uit Vlaamse tussentaal of dialect. De hypothese is dus dat dat patroon frequenter zal worden aangetroffen in Nederland.

4. Resultaten

4.1 Resultaten voor aanspreekvormen per regio en functie

Grafieken 1 en 2 laten voor Vlaanderen en Nederland het aandeel zien van *u*-vormen tegenover *je*-vormen, zowel in subjectsfunctie als in de niet-subjectsfuncties.

Grafiek 1 en 2: Aandeel van *u*- en *je*-vormen in Vlaanderen en Nederland, afhankelijk van syntactische functie

In totaal is er een hoger percentage *u*-vormen in Vlaanderen (31,7%) dan in Nederland (26,8%). Dat resultaat is significant ($\chi^2(1)=8,95$; $p=0,003$). De grafiek laat zien dat dat verschil zich manifesteert in subjectsfunctie ($\chi^2(1)=15,7$; $p0, \leq 0,001$). Dat is relevant, omdat er in die syntactische omgeving geen interferentie te verwachten is van de *u*-vorm uit Vlaamse tussentaal of dialect. Dat is een indicatie dat de factor cultuur een rol speelt, een bevestiging van het resultaat van Vismans (2007) en Van Opstal (2011).

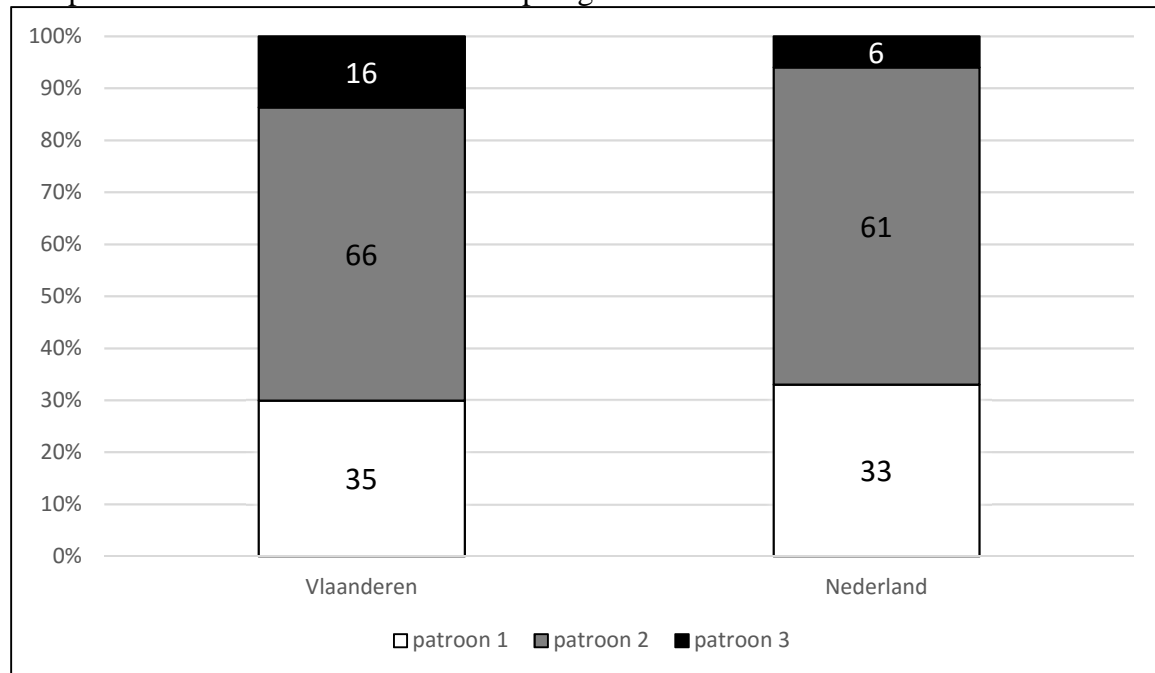
De grafiek voor Vlaanderen laat zien dat de syntactische functie inderdaad invloed heeft op de keuze voor een *u*- of *je*-vorm als aanspreekvorm. In de subjectsfunctie is er een lager

percentage van *u*-vormen dan in andere functies in de zin. Dit effect van syntactische functie is significant ($\chi^2(1)=8.91$; $p=0,003$).

Een onverwacht resultaat is echter dat dezelfde syntactische asymmetrie zich voordoet in Nederland ($\chi^2(1)=32.0$; $p\leq 0,001$) en dat het contrast daar zelfs groter is.

4.2 Resultaten voor patronen per regio

In grafiek 3 zijn voor Nederland en Vlaanderen de aantallen voorkomens gepresenteerd van de drie patronen die werden beschreven in paragraaf 3.

Grafiek 3: Aandeel van drie patronen in Vlaanderen en Nederland

De grafiek laat zien dat er weinig verschil is in het aandeel van patroon 1 in Vlaanderen (30%) en Nederland (33%). Dat is in overeenstemming met het beeld dat naar voren komt uit grafiek 1 en 2: zowel in Nederland als Vlaanderen is er sprake van een syntactische asymmetrie, waarbij er in niet-subjectfuncties meer dan in subjectfunctie een voorkeur is voor de *u*-vorm. Patroon 3, waarbij er in subjectfunctie meer dan in de overige functies een voorkeur is voor *u*-vormen, komt in Vlaanderen opvallend vaker voor, maar het gaat niet om een significant verschil ($\chi^2(1)=3.49$; $p=0,062$). Merk op dat dat (niet-significante) verschil in aantal voorkomens van patroon 3 compatibel is met grafiek 1 en 2, die laten zien dat in Vlaanderen het aantal *u*-vormen in subjectfunctie hoger ligt dan in Nederland. Daardoor ontstaat het beeld dat het effect van syntactische functie zelfs sterker is in Nederland, maar dat wordt mede veroorzaakt door een beperkt aantal Vlaamse advertenties met het afwijkende patroon 3.

5. Discussie en conclusies

De hier gepresenteerde resultaten kunnen verklaard worden als we aannemen dat de keuze voor een aanspreekvorm zowel door taalexterne factoren als door een taalinterne factor bepaald wordt. Met die taalinterne factor doelen we op het bestaan van paradigma's waarin de *u*-vorm

gebruikt wordt in objects- en possessieffuncties van een ander pronomen. In de Vlaamse tussentaal en dialecten gaat het dan om *u* als niet-subjectsvorm van *ge/gij*. Dat verklaart echter niet dat er ook in het Nederlandse materiaal een patroon is waarbij er in objects- en possessieffuncties meer dan in subjectsfunctie een voorkeur is voor de *u*-vorm.

Die syntactische asymmetrie kan wel in verband gebracht worden met de historische achtergrond van de *u*-vorm in Nederland, zoals beschreven in met name Vermaas (2005: 41-54). Tot de negentiende eeuw is men in Nederland in de schrijftaal het systeem blijven gebruiken met *gij* of *ge* als nominatiefvorm en *u*-vormen in de andere naamvallen (waarbij de genitief zich ontwikkeld heeft tot bezittelijk voornaamwoord), vgl. Vermaas (2005: 50). Dat patroon strekt zich uit tot in de twintigste eeuw, zoals Vermaas schrijft (2005: 56): “In het begin van de twintigste eeuw leek alles bij het oude te blijven en gebruikten vooral oudere mensen nog de combinatie *gij* als subject en *u* als object.” Het huidige onderscheid tussen *je/jij* en *u* op basis van de begrippen status en solidariteit, waarbij *u* ook gebruikt wordt als subjectsvorm, komt volgens Vermaas (2005) vooral in de loop van de twintigste eeuw duidelijk naar voren.

Er is dus een parallel te trekken tussen de huidige situatie in de Vlaamse omgangstaal en de situatie in Nederland zoals die volgens Vermaas (2005) geduurd heeft tot het begin van de twintigste eeuw. In de hedendaagse schrijftaal in Nederland komen *u*-vormen voor in alle functies. Daarom was het verrassend dat grafiek 2 laat zien dat er in Nederland wel degelijk een syntactische asymmetrie zichtbaar wordt, waarbij de frequentie van *u*-vormen hoger ligt in niet-subjectsfuncties. Daarmee lijkt het huidige gebruik van aanspreekvormen in personeelsadvertenties dus subtiel terug te grijpen op de oudere situatie. Hoewel er in absolute termen geen beperking is op gebruik van *u*-vormen in verschillende functies, blijkt er in hedendaagse Nederlandse personeelsadvertenties nog steeds een relatieve voorkeur voor het gebruik ervan juist in functies waarin de *u*-vorm oorspronkelijk gebruikt werd (tot begin twintigste eeuw).

Die taalinterne factor is echter niet de enige factor die een invloed heeft op de keuze voor aanspreekvormen. Grafieken 1 en 2 laten zien dat er in Vlaanderen een hoger percentage *u*-vormen is dan in Nederland en dat juist de voorkomens als subject daarvoor verantwoordelijk zijn. Gebruik van de *u*-vorm in subjectsfuncties wijst erop dat auteurs deze vorm gebruiken als beleefdheidsvorm zonder dat er sprake is van interferentie van andere variëteiten/paradigma's. Het is aannemelijk dat aan genoemd verschil tussen Nederland en Vlaanderen een taalexterne factor ten grondslag ligt. We kunnen concreet invulling geven aan die factor door een beroep te doen op de cultuurverschillen zoals die door Vismans (2007) in het onderzoek zijn betrokken. Relevant daarbij is dat in eerder onderzoek, met name dat van Jansen (2007), ook is aangetoond dat individuele scores van proefpersonen op een culturele waarde als machtsafstand een significant effect hebben op hun voorkeuren voor aanspreekvormen. Als Vlamingen gemiddeld genomen inderdaad hoger scoren op die dimensie (wat Vismans 2007 aanneemt op basis van Claes & Gerritsen 2002 en daar besproken literatuur), dan biedt dat een verklaring voor hun frequentere gebruik van *u*-vormen in subjectsfunctie.

De keuze voor aanspreekvormen wordt dus beïnvloed door een combinatie van een taalexterne en een taalinterne factor. Een vervolgvraag zou kunnen zijn hoe groot de relatieve impact van beide factoren is. Dergelijk onderzoek wordt echter bemoeilijkt door het feit dat we dan per aanspreekvorm moeten kunnen vaststellen waardoor de keuze geconditioneerd is. Dat is echter moeilijk voor voorkomens van de *u*-vorm in niet-subjectsfunctie. Die kunnen immers het gevolg zijn van zowel machtsafstand (of andere culturele dimensies) als van eerder taalinterne factoren. Daarbij gaat het dan voor Vlaanderen over interferentie door dialect of tussentaal. In Nederland lijkt er sprake van een onverwachte manifestatie van het oorspronkelijke paradigma van aanspreekvormen met *gij* als subject en *u*-vormen in andere functies. Bovendien valt ook niet uit te sluiten dat er in sommige gevallen sprake is van knip-

en plakfouten zonder dat er andere factoren in het spel zijn. Ook kunnen die drie elementen (knip- en plakfouten, syntactische asymmetrie en de factor cultuur) op elkaar inwerken op een manier die niet te achterhalen is met corpusonderzoek zoals hier gepresenteerd.

Bovendien is er ongetwijfeld de nodige variatie tussen afzonderlijke taalgebruikers binnen Vlaanderen en Nederland. Vervolgonderzoek kan zich richten op zulke verschillen tussen auteurs, maar het is duidelijk dat de identificatie van relevante factoren en de onderkenning dat juist een combinatie het gebruik van aanspreekvormen voorspelt (zoals blijkt uit onze studie) het raamwerk bieden voor dergelijk detailonderzoek.

Bibliografie

- Claes, M. & Gerritsen, M. (2002). *Culturele waarden en communicatie in internationaal perspectief* (1^e dr.). Bussum: Coutinho.
- Deprez, K. & Geerts, G. (1980). Pronominale problemen: ge, u en je in Duffel-Lier. *Leuvense Bijdragen*, 69, 257-381.
- Goossens, J. (1990). Vlaamse pronominale tussenstabilisering? In J. den Besten, A.M. Duinhoven & J. Stroop (Red.) *Vragende wijs: vragen over tekst, taal en geschiedenis* (pp. 89-94). Amsterdam: Rodopi.
- Haeseryn, W., Romijn K., Geerts G., Rooij, J. de & Toorn, M. C. Van den. (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (2^e dr.). Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff/Wolters Plantyn.
- Houdt, M. Van (2015). *Aanspreekvormen in Vlaamse en Nederlandse personeelsadvertenties: de invloed van cultuur, grammatica en taalvariatie*. Masterscriptie, KU Leuven.
- Jansen, F. (2007). The influence of the cultural dimension "power distance" on the evaluation of address forms: experimental evidence from Dutch direct mail letters. In M. Bait & M. C. Paganoni (Red.) *Discourse and identity in specialized communication* (pp. 71-75). Milano: Lubrina Editore.
- Jansen, F. & Janssen, D. (2005). U en je in Postbus 51-folders. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 27, 214-229.
- Janssen, D.M.L. Jansen, F & Pater, G. de (2008). Wel moge het U bekomen. Hoe waarden bevindelijke Nederlanders aanspreekvormen in teksten. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 30, 157 – 173.
- Mieroop, D. Van de, Zenner, E. & Marzo, S. (2016). Standard and Colloquial Belgian Dutch pronouns of address: A variationist-interactional study of child-directed speech in dinner table interactions. *Folia Linguistica: Acta Societatis Linguisticae Europaeae*, 50, 31-64.
- Oosterhof, A. (2013). Taalgebruik en cultuur: aanspreekvormen in personeelsadvertenties voor hoog- en andersopgeleiden. *Ad Rem*, 27, 11-13.
- Oosterhof, A. (2015). Het zoeken naar passende aanspreekvormen. *Over Taal*, 54, 46-49.
- Opstal, C. Van (2011). *Analyse aanspreekvormen in personeelsadvertenties*. Masterscriptie, Lessius Antwerpen.
- Toorn, M.C. van den (1977). De problematiek van de Nederlandse aanspreekvormen. *Nieuwe Taalgids*, 70, 520-540.
- Toorn, M.C. van den & Vermaas, J.A.M. (1988). Veranderingen in de aansprekingen van de ouders. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 104, 210-228.
- Vandekerckhove, R. (2004). Waar zijn je, jij en jou(w) gebleven? Pronominale aanspreekvormen in het gesproken Nederlands van Vlamingen. In J. De Caluwe, G. De Schutter, M. Devos (Red.), *Taeldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal* (pp. 981-993). Gent: Academia Press.

- Vandekerckhove, R. (2005). Belgian Dutch versus Netherlandic Dutch: new patterns of divergence? On pronouns of address and diminutives. *Multilingua. Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication*, 24, 379-397.
- Vandeweghe, W. (2013). *Grammatica van de Nederlandse zin* (8^e dr.). Antwerpen/Apeldoorn: Garant
- Vermaas, J.A.M. (2005). *Veranderingen in de Nederlandse aanspreekvormen van de dertiende t/m de twintigste eeuw*. Proefschrift Universiteit Leiden. Utrecht: LOT.
- Vismans, R. (2007). Aanspreekvormen in Nederlandse en Vlaamse personeelsadvertenties voor hoogopgeleiden. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 29, 289-313.
- Vismans, R. 2013. Aanspreekvormen in Nederlandstalige banneradvertenties. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 35, 254-276.
- Vismans, R. 2015. Negotiating address in a pluricentric language: Dutch/Flemish. In C. Norrby & C. Wide (Red.) *Address practice as social action. European perspectives* (pp. 13-32). London: Palgrave.
- Vismans, R. (2016) Jojoën tussen u en je: over de dynamiek van het gebruik van Nederlandse aanspreekvormen in het radioprogramma Casa Luna. *Internationale neerlandistiek* 54.2: 117-136.
- Waterlot, M. (2014). Aanspreekwijzen in Poolse en Nederlandse personeelsadvertenties voor hoogopgeleiden. *Comparatieve Neerlandistiek: Tijdschrift van de Vereniging Comenius*, 1, 1-21.
- Wenzel, V. (2005). Wie tutoyeert God? Aanspreekconventies in moderne bijbelvertalingen. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 27, 299-314.
- Zalk, F. van & Jansen, F. (2004). Ze zeggen nog je tegen me. Leeftijdgebonden voorkeur voor aanspreekvormen in een persuasieve webtekst. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 26, 265-277.

¹ Een alternatief zou zijn de frequenties vast te stellen van de volgende combinaties: advertenties met alleen *je* als onderwerp en alleen *u* in de andere functies en advertenties met alleen *u* als onderwerp en alleen *je* in andere functies. Een dergelijke analyse is echter praktisch niet uitvoerbaar. In ons corpus (waarvoor 3800 advertenties bekeken zijn) waren er slechts 11 voorkomens van die combinaties. Omdat het op basis daarvan duidelijk was dat een dergelijke methode niet haalbaar is, hebben we gekozen voor een andere manier van indelen van advertenties, in genoemde drie patronen.